
RENARRATION OF PAST ACTIONS IN MACEDONIAN LANGUAGE

Igor Stanojoski

Goce Delchev University, Shtip, Macedonia igor.stanojoski@ugd.edu.mk

Abstract: In most languages in the world, the evidentiality is expressed by lexical means, while in Macedonian language it is expressed through special grammatical forms and tenses (although they can be accompanied by lexical means). In this article, I analyze the grammatical evidentials (mostly non-confirmative, indirect) used for renarration in Macedonian. In Macedonian old perfect tense has more functions and one of them is indirect evidentiality. Old Slavic tenses Aorist and Imperfect are used as confirmative evidentials. Special kinds of non-confirmative usage of the old perfect tense is dubitative mood, admirative mood, conclusive and so called “unprepared mind”. In the Macedonian language, for indirect evidentiality are used the temporal forms of the perfect tense (minato neopredeleno), as well as the forms of future reportative tense (idno prekazhano), which is specialized for this purpose. Forms of the old Slavic perfect (minato neopredeleno), are used to report about both, past and present actions. In the renarration of past actions, the speaker has to choose between perfect (minato neopredeleno) and aorist/imperfect (minato opredeleno), and he has to form his statement with a direct or indirect evidentials. In the case of reporting past actions, the speaker is not very free in choosing the form. In most cases, the speaker must use the form of the perfect tense no matter of his view about the truth. It is the only way of grammatically correct formulating the sentence. If the speaker has used aorist or imperfect (minato opredeleno) to describe an act to which he was not a witness, such a statement would be considered as a false representation of himself as a participant in the action. In this paper, we analyze the various possibilities of telling the past actions and the factors on which the choice between perfect and aorist/imperfect depends. The interesting question is: in which case aorist/imperfect (minato opredeleno) can be used, although the speaker has not witnessed the action. It is remarkable that longer time distance between the time of reporting and the time of the action, can increase possibility of using aorist/imperfect (minato opredeleno). This should be interpreted as the result of the fact that the action “passed the test of time”. That means that the speaker, who was initially not sure about the truth of the action, during the period that elapsed from the action to the moment of speaking did not find evidence that this could be otherwise, and the information received from others began to accept as a fact. The first person is very interesting when we talk about evidentiality. Of course, renarration is much less common in the first than in the second or third person. The renarration is possible when the speaker (the first person) does not remember the action he participated.

Keywords: renarration, tense, Macedonian, language

ПРЕКАЖУВАЊЕТО НА МИНАТИТЕ ДЕЈСТВА ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК**Игор Станојоски**

Универзитет „Гоце Делчев“, Штип, Македонија

Резиме: Прекажувањето во македонскиот јазик претставува дел од граматичката категорија која традиционално се нарекува прекажаност, а во поново време доминира називот евиденцијалност. Евиденцијалноста може да се изразува со лексички и со граматички маркери. Во најголем дел од европските јазици постојат само лексички маркери на евиденцијалноста. Единствено во балканскиот и во балтичкиот јазичен сојуз постојат јазици што ја граматикализирале евиденцијалноста. Граматикализираната евиденцијалност обично се смета за егзотична особеност на балканословенските јазици – македонскиот и бугарскиот. Во македонскиот јазик за прекажување се користат временските форми на минатото неопределено време, како и формите на идното прекажано време, кое е специјализирано за оваа намена. За прекажување на минатите и на сегашните дејства се користат формите на минатото неопределено време, односно на стариот словенски перфект. При прекажувањето на минатите дејства, зборувачот мора да избере меѓу минатото неопределено и минатото определено време, и тој е принуден својот исказ да го оформи со директен или индиректен евиденцијал. Во случајот со прекажувањето на минатите дејства зборувачот не е многу слободен во изборот на формата. Во повеќето случаи зборувачот мора да ја употреби формата на минатото неопределено време доколку прекажува, без оглед на неговиот став за вистинитоста на настанот. Тоа е единствениот начин на граматички правилно формулирање на реченицата. До колку зборувачот употреби минато определено време опишувајќи дејство на кое тој не бил сведок, ваквата негова изјава ќе се смета за лажно претставување на самиот себеси како учесник во дејството. Во овој труд ги разгледуваме различните

можности на прекажувањето на минатите дејства и факторите од кои зависи изборот меѓу минатото определено и минатото неопределено време. Интересно е прашањето: во кој случај може да се употреби минатото определено време, а тоа да не биде сметано за граматичка грешка, иако зборувачот не бил сведок на дејството. Впечатливо е тоа што колку е поголемо временското растојание меѓу времето на раскажување и времето на дејството, толку се зголемува веројатноста зборувачот да употреби минатото определено време. Ова треба да се толкува како резултат на тоа што дејството „го положило тестот на времето“, односно зборувачот, кој првично не бил сигурен во вистинитоста на дејството и го предавал како дознаено од други, во текот на периодот што изминал од дејството до моментот на зборувањето не нашол докази дека тоа би можело да биде поинаку, па информацијата добиена од други почнал да ја прифаќа како факт. Во поглед на прекажувањето особено е интересно првото лице. Се разбира дека прекажувањето е многу поретко кај првото отколку кај другите две лица. Прекажувањето во најголем дел од случаите ја исклучува можноста за учество во дејството, па затоа прекажувањето е возможно во врска со дејства на кои вршителот (првото лице) не се сеќава.

Клучни зборови: прекажување, сегашно, време, македонски, јазик

1. ВОБЕД

Слично како во случајот со прекажувањето на сегашните дејства, така и при прекажувањето на идните дејства зборувачот има извесна слобода во изборот на формата со која ќе ја пренесе информацијата за планираните или за очекуваните дејства – дали ќе употреби форма за директна или за индиректна евиденцијалност, и со тоа да даде дополнителна информација за личната доверба или став околу веројатноста. Едноставно, идното време во македонскиот јазик, исто како и сегашното, спаѓа во немаркираните времиња по признакот на евиденцијалноста. Поинаку е со прекажувањето на минатите дејства.

2. ИЗБОР НА ВРЕМЕТО

Во случајот со прекажувањето на минатите дејства зборувачот не е толку слободен во изборот на формата. Во повеќето случаи зборувачот мора да ја употреби формата на минатото неопределено време доколку прекажува, без оглед на неговиот став за вистинитоста на настанот. На пример, доколку зборувачот (лице Б) бил известен (од лицето А) со „Пеце **падна** вчера“, тогаш тој (лице Б) ќе пренесе (на лицето В) со „Пеце **паднал** вчера“, при што минатото неопределено време овде е индиректен евиденцијален показател, односно неконфирмативна форма. Притоа, неконфирмативноста во овој пример не значи ниту дека зборувачот е резервиран по однос на веродостојноста на информацијата, ниту дека ја негира, ниту дека изразува каков било став. Самото пренесување на информацијата поскоро значи дека зборувачот (прекажувачот) верува во нејзината вистинитост, отколку дека не верува. Дијалогот ќе го доразвиеме на следниов начин: лице Б: „Пеце **паднал** вчера“; лице В: „Кој ти кажа?“; лице Б: „Кирил.“; лице В: „Ај, па ти најде кому да му веруваш. На најголемиот лажго.“ Од овој дијалог гледаме дека лицето В, ја восприема информацијата добиена од лицето А, како информација во чијашто вистинитост лицето Б верува (иако ја предало со индиректен евиденцијален показател).

„Пеце **паднал** вчера“ всушност е единствениот начин на кој лицето Б граматички правилно можело да ја формулира информацијата. Во случај лицето Б да рече „Пеце **падна** вчера“, тоа ќе значи дека лицето Б со конфирмативната форма пренесува лажна информација во врска со изворот на информацијата, лаже дека бил очевидец на настанот. Па, сепак, интересно е прашањето: во кој случај лицето Б може да ја употреби конфирмативната форма *падна*, а тоа да не биде сметано за граматичка грешка, иако лицето Б не било сведок на паѓањето. Во овој дел доаѓаме до несовршеноста на терминологијата *засведоченост* наспрема *незасведоченост*, која има традиција во руската лингвистика (*засвидетелствованность* : *незасвидетелствованность*). Имено, доколку ја исфрлиме прилошката определба *вчера* и ако претпоставиме дека Пеце паднал поодамна, на пример пред една година, притоа се повредил, раката му била неколку дена во завој, лицето Б во текот на наредните денови се сретнало со Пеце и го видело завојот, тогаш лицето Б може да рече „...тогаш кога **падна** Пеце...“, конфирмативно (Еν+). За тоа е доволно тоа што лицето Б станало сведок на последиците од дејството.

Интересно е и тоа што колку е поголемо временското растојание меѓу времето на раскажување и времето на дејството, толку се зголемува веројатноста зборувачот да употреби позитивен евиденцијал. Ова треба да се толкува како резултат на тоа што дејството „го положило тестот на времето“, односно зборувачот, кој првично не бил сигурен во вистинитоста на дејството и го предавал како дознаено од други, во текот на периодот што изминал од дејството до моментот на зборувањето не нашол докази дека тоа би можело да биде поинаку, па информацијата добиена од други почнал да ја прифаќа како факт.

Во својот роман *Диссомнии* (2017) за целите на сижето и заплетот ја употребил формата *умрела*, која во пораката ја добива главниот лик во романот. Тој понатаму се прашува зошто адресантот му напишал *умрела*, а не *умре* и размислува за блискоста на адресантот со лицето што умрело, расудувајќи врз основа на неконфирмативната форма. Заклучува дека формата *умре* е поочекувана не само во случај кога зборуваачот е сведок на самиот миг на умирањето, туку и во случај кога зборуваачот е во близина на настанот, вклучително со сите елементи поврзани со погребот и пошироко. Освен тоа, доволно е и да помине извесно време од денот на смртта и од денот на добивањето на информацијата, потоа информацијата да го положи тестот на времето, во меѓувреме зборуваачот да не најде докази што ќе ја побијат информацијата и зборуваачот да почне да ја прифаќа како факт. Потоа многу поголема е веројатноста тој да ја употребува конфирмативната форма *умре*.

3. ВО ПРВОТО ЛИЦЕ

Во поглед на прекажувањето особено е интересно првото лице. Се разбира дека прекажувањето е многу поретко кај првото отколку кај другите две лица. Прекажувањето во најголем дел од случаите ја исклучува можноста за учество во дејството, па затоа прекажувањето е возможно во врска со дејства на кои вршителот (првото лице) не се сеќава. Такви се, на пример, дејствата од раното детство. Затоа, на странските студенти им се препорачува за настаните што им се случиле до петтата година од животот да не размислуваат и веднаш да го употребуваат исклучиво минатото неопределено време. Покрај дејствата од раното детство, зборуваачот може да не се сеќава и на настани од подоцнежна возраст. Исто така, може да не се сеќава ни на вчерашниот ден ако имал поматена свест, па информациите за своето однесување ги добил од некој друг. Сп.: „Синоќа **сум играл** на маса, а не се сеќавам – толку бев пијан.“ или: „**Сум зборувал** насон ноќеска.“

Има нешто сродно меѓу последниов тип на примери, од една страна, и примерите од типот „сум заспал“, од друга страна. Вообичаено е кога некој ќе се разбуди по дремка, согледувајќи ги последиците и сопствената (сонлива) состојба, да констатира: *сум заспал*. Сепак, тоа е најчесто така во случаите на ненамерно заспивање, додека во случај лицето да си легнало со намера да спие, најчесто нема да рече *сум заспал* бидејќи во тој случај ќе ја нема изненаденоста, која е битна одлика на овој тип примери. Изненаденоста, пак, понекогаш може да претставува само составен дел од евиденцијалната стратегија на зборуваачот.

Значи, можеме да констатираме дека во *сум заспал* имаме изненадена констатација на настан за кој зборуваачот дознава отпосле. Дознавањето отпосле за дејства чијшто вршител е првото лице, е заедничко за примерите „сум заспал“ и „сум се качил на маса“, но меѓу нив има и една суштинска и побитна разлика: тоа што во „сум заспал“ немаме прекажување, туку лична констатација. Според изненаденоста и изненадената констатација, овој тип примери може да се смета за сроден со адмиративот.

Примерите од типот *сум заспал* се блиски исто така и со инференциската индиректна евиденцијалност, односно конклузивот, бидејќи овде не станува збор за прекажување, туку за логичен заклучок врз основа на последиците. Сепак, кај конклузивот заклучокот што го изведува зборуваачот, претставува непроверено тврдење, односно претпоставка. Доказ за тоа дека примерите од типот *сум заспал* не треба да ги сметаме за конклузив, е и тоа што во југоисточното наречје во третото лице не се употребува помошниот глагол во третото лице. На пример: гледаме дека некој од присутните спие, па изненадени од глетката, велиме: „Е! Заспал!“ Од друга страна, сп. конклузив во штипскиот говор: „Он не дојде. Сигурно е заспал.“ Примерите од типот *сум заспал* спаѓаат во прекажана индиректна евиденцијалност, а од вообичаеното прекажување на информација добиена од друго лице ги разликува тоа што овде зборуваачот прекажува информација добиена по пат на лично набљудување.

Експресивната употреба на минатото неопределено време во исказите од типот „Што **сум јадел** едно прасе вчера!“ нема значење за евиденцијалноста и станува збор за обична замена на минатото определено со неопределено време заради поголема експресивност.

4. ВО ДИЈАЛЕКТИТЕ

Прекажувањето на минатите дејства е тесно поврзано со временските глаголски форми. Во македонскиот јазик тоа е воплотено во значенскиот комплекс на минатото неопределено време. Минатото неопределено време во своето прекажано значење претставува прекажан соодветник на минатите определени времиња. Минатото неопределено време во своето старо перфектно значење нема прекажан соодветник во македонскиот јазик, односно „се прекажува со самото себеси“. Само со напор можеме да регистрираме некакво прекажување на минатото неопределено време во југоисточното наречје, кое се состои во испуштање на помошниот глагол во третото лице на едината и множината.

Тоа ќе го илустрираме преку следново сценарио: Мајката на малата Симона се враќа од работа. Бабата на Симона вели: „Симона ништо **не е јадела** денеска.“ Подоцна се враќа таткото на Симона и мајката му вели: „Симона ништо **не јадела** денеска.“ Од употребата на помошниот глагол во говорот на бабата се заклучува дека предава информација од прва рака, бидејќи таа го чувала девојчето. Од неупотребата на помошниот глагол во говорот на мајката се гледа дека таа прекажува.

Во литературниот јазик, се разбира, помошниот глагол на стариот перфект е целосно изгубен во третото лице еднина и множина, па не останала можност за вакво разликување. Поинаку е со т.н. перфект II. Овде имаме можност за прекажување на перфектното значење. Сп. ги погорните примери: Бабата: „Симона ништо **нема јадено** денеска.“ Мајката: „Симона ништо **немала јадено** денеска.“ Конструкциите од типот *имал јадено* заслужуваат место во македонската граматика како дел од временскиот систем на македонскиот глагол, веројатно под името *прекажан перфект*.

Предминатото време во македонскиот јазик не се прекажува со некои специјализирани форми и најсоодветно е да се прекаже со минатото неопределено време. Формите на плусквамперфект II (*имаше прочитано*) се прекажуваат со истите форми како и перфект II (*има прочитано*), а тоа се формите од типот *имал прочитано*.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Макарцев, М. М. – Эвиденциальность в пространстве балканского текста. М.; СПб.: «Нестор-История», 2014.
  - [2] Фридман, В. Македонистички студии. – Скопје : Македонска академија на науките и уметностите. – 236 стр. Скопје, 2011.
- Извори**
- [3] Станојоски, И. Диссомнии (роман). Скопје : Антолог, 2017.